

Himna, budnice, valceri i polke iz čarobne kutije

Projekt digitalizacije Zbirke mehaničkih glazbenih automata Ivana Gerersdorfera u Muzeju grada Zagreba

MARTINA KALLE

FOTO: VJESNIKOVA ARHIVA

Jedan malen dar, danas već zaboravljen predmet - glazbena kutija bila je presudna za Ivana Gerersdorfera (Zagreb, 1927. - 1993.) da se doživotno zaljubi u glazbene automate. Iz današnjega vidika zvuči kao poprilično neobična sklonost, ali zvuci koji izlaze iz mehaničkih glazbenih automata, ponekih i veličine solidnog ormara, potpuno su suprotni mislima na jednoličnu, dosadnu glazbu.

FOTO: VJESNIKOVA ARHIVA

Naslovnica CD-a »Glazba iz automata - Izbor iz repertoara mehaničkih glazbenih automata Ivana Gerersdorfera«

Da ne ostane sve u sjećanjima koja će ionako nestati smrću ljudi koji su imali prilike čuti zvuke glazbenih kutija sa zvoncima, kastanjetama i bubnjićima, eufonije, phonole i herofone - Muzej grada Zagreba digitalizirao je i na CD-u objavio »Glazbu iz automata - Izbor iz repertoara mehaničkih glazbenih automata Ivana Geresdorfera«.

Svoju životnu strast Geresdorfer je ostavio MGZ, gdje ih se može vidjeti, ali i poslušati. Doduše, ne u živo, ali digitalizirane. Jer, nestali su glazbeni automati, ali i majstori koji su ih znali održavati.

Sin zagrebačkih tvorničara (djed je osnovao još u 19. stoljeću prvu zagrebačku tvornicu šešira) Ivan Geresdorfer na prvi se pogled zaljubio u glazbene automate i posvetio im čitav život.

Nakon Klasične gimnazije završio je i urarski zanat te postao majstor urar i restaurator satova, budući da većina automata ima satni mehanizam, govori nam nam kustosica Muzeja grada Zagreba, ujedno i autorica projekta digitalizacije glazbenih zapisa i urednica nosača zvuka Maja Šojat Bikić. Urarski zanat Geresdorfera je osposobio da sam restaurira i popravlja.

»Vidi se da je bio restaurator i zaljubljenik u te mehanizme, jer je sve automate kupio uglavnom u Zagrebu i to i neispravnom stanju. Ljudi su se rješavali stare krame, a on bi to sve doveo u red, obnovio, promijenio dijelove, a prikupljao je i nosače zvuka. Tako je prikupio tih 29 automata koje je 1977. poklonio gradu Zagrebu, a od 1994. su u Muzeju grada Zagreba«, kazuje nam kustosica.

Glazbeni automati bili su, današnjim rječnikom, plod tinskoga rada. Jedan bi ga majstor, urarski i mehaničarski dobro potkovan, sagradio, s drugi, akustičar, notni bi zapis preveo u rupice na ploči ili klinove na valjku. Znači - dvije su vrste glazbala - ona s perforiranom metalnom pločom (ne, nije preteča one daleko poznatije gramofonske, makar se obje čitaju od kraja prema sredini) i valjkom s malim klinovima. Kod onih s rupičastom pločom dužina perforacije, stručno objašnjava kustosica, označava dužinu trajanja note.

FOTO: VJESNIKOVA ARHIVA

Glazbena kutijica sa sovom od koje je sve počelo

Najveća ploča, promjera gotovo pola metra, nosi samo - dvije minute glazbe. Male nose oko pedesetak sekundi. Jest da nisu izravne preteče, ali, dok gramofon ima iglu, što iščitava glazbu iz rupica? U rupice ulazi metalna polugica koja pobuđuje vanjske zvučne elemente - svirale, zvonca ili kastanjetice. U automate su se ugrađivali razni zvučni elementi, ali osnovni princip je pobuđivanje valova u tim sviralama. Tako je to kod aristona. Kod orkestriona, sprave ambiciozno zamišljene da zamijeni čitav orkestar, zapis je na velikom metalnom valjku. Valjak nosi klinove različite dužine, što stvara različite frekvencije tona. Kako se vrti, sistem poluga to prenosi pomoću žica na glazbene elemente - trijangl, bubanj, činelu...

Na valjku je moglo biti tri do šest melodija, ovisno o proizvođaču, a melodija se birala polugicom. Doduše, niti tu veličina nosača zvuka nije previše značila. Na najveće valjke stane samo dvije minute glazbenog zapisa. Zanimljivo je da je orkestrion bio čest inventar gostionica, a za svirku je bilo potrebno ubaciti novčić.

U ta predvinilska vremena glazbeni se zapis čuvao i na papiru. Perforirana papirna traka umetala se u automatsku citru. Osebujan instrument u Geresdorferovoj zbirci je i phonola, automat koji svira klavir. »Klavir se postavi iza automata, automat se prisloni na njega i kako vrtite vrpce s pedalama, on svira klavir«, zvuči stručno objašnjenje funkcioniranja phonole.

Zanimljivo je da Geresdorfer, makar nije znao čitati notno pismo, niti svirati, bio vrlo glazbeno obrazovan tako da je znalački prikupljao glazbu. Muzej grada Zagreba posjeduje oko dvije stotine vrpce s klasikom koju je prikupio. Nezgodno je pri uživanju u glazbi iz phonole bilo što se na vrpce nije mogla staviti cijela melodija. Za jednu klavirsku kompoziciju koja traje dvadesetak minuta trebale bi otprilike tri vrpce da ju se poslušaju cijela. Glazbeni automati bili su djeca devetnaestog stoljeća. U povijest ih je poslao nedostatak koji će ispraviti fonograf - nisu mogli reproducirati ljudski glas. Doduše i fonografi, izumljeni 1877., imali su manu - zvučne zapise urezane na valjcima mogli su reproducirati samo ograničen broj puta, jer bi se voštani valjci od upotrebe potrošili. Izumom gramofona deset godina poslije, a posebno serijskom proizvodnjom, povijest je mogla započeti. Glazbeni automati tako su do kraja dvadesetih godina dvadesetoga stoljeća iz salona preselili u podrum i na tavana, s kojih ih je otkupljivao Ivan Geresdorfer.